INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION
ISSN 2181-371X
https://sr-journals.org/index.php/ITSE

Qoraqalpoq xalq pedagogikasi asosida o‘quvchi-yoshlarga axloqiy talim-tarbiyani shakllantirishning shakl va usullari

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Umumiy pedagogika kafedrasi katta o‘qituvchisi
T.A.Esemuratova *g.matmuratova@ndpi.uz*

Annotatsiya. Ushbu maqolada qoraqalpoq xalq pedagogikasining mazmuni, uning tarbiyaviy ahamiyati hamda o‘quvchi-yoshlarga axloqiy talim-tarbiya berishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, xalq og‘zaki ijodi, oilaviy tarbiya va ustoz-shogird ananalarining yoshlar manaviyatini yuksaltirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Maqolada axloqiy tarbiyani shakllantirishning zamonaviy shakl va usullari ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: xalq pedagogikasi, axloqiy tarbiya, milliy qadriyat, o‘quvchi-yoshlar, manaviyat, urf-odat, oila, tarbiya, qoraqalpoq xalqi.

Аннотация. В данной статье анализируется содержание каракалпакской народной педагогики, ее воспитательное значение и роль в нравственном воспитании учащейся молодежи. Также раскрывается значение национальных ценностей, обычаев, устного народного творчества, семейного воспитания и традиций наставничества в повышении духовности молодежи. В статье также представлены современные формы и методы формирования нравственного воспитания.

Ключевые слова: народная педагогика, нравственное воспитание, национальные ценности, учащаяся молодежь, духовность, обычаи, семья, воспитание, каракалпакский народ.

Abstract. This article analyzes the content of Karakalpak folk pedagogy, its educational significance, and its role in providing moral education and upbringing to students. It also reveals the significance of national values, traditions, folklore, family upbringing, and master-apprentice traditions in enhancing the spirituality of youth. The article also outlines modern forms and methods of forming moral education.

Keywords: folk pedagogy, moral education, national values, student youth, spirituality, traditions, family, upbringing, Karakalpak people.

Kirish

Har bir xalqning manaviy boyligi uning milliy qadriyatlari, urf-odatlari, ananalari va asrlar davomida shakllangan tarbiya tizimida namoyon bo‘ladi. Qoraqalpoq xalqi ham o‘zining boy xalq pedagogikasi, milliy madaniyati va tarbiyaviy qarashlari bilan ajralib turadi. Ayniqsa, yosh avlodni axloqli, vatanparvar, mehnatsevar va insonparvar qilib tarbiyalashda xalq pedagogikasining o‘rni beqiyosdir.

Bugungi globallashuv davrida yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot oqimi, turli mafkuraviy tasirlar va madaniy o‘zgarishlar sharoitida o‘quvchi-yoshlarda mustahkam axloqiy immunitetni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada qoraqalpoq xalq pedagogikasi muhim tarbiyaviy manba hisoblanadi.

Xalq pedagogikasi asrlar davomida xalq tajribasi asosida shakllangan bo‘lib, u insonni komil qilib tarbiyalashga qaratilgan bilim va qarashlar tizimini o‘z ichiga oladi. Qoraqalpoq xalqining maqollari, naqllari, dostonlari, qo‘shiqlari va urf-odatlarida yuksak axloqiy g‘oyalar mujassamlashgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Qoraqalpoq xalq pedagogikasi – xalqning hayotiy tajribasi, manaviy merosi va milliy tarbiya usullarining yig‘indisidir. U yoshlarni insoniylik, halollik, mehnatsevarlik, kattalarni hurmat qilish, kichiklarga mehr-shafqat ko‘rsatish ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Xalq pedagogikasida quyidagi g‘oyalar muhim o‘rin tutadi:

- insonparvarlik;
- mehnat tarbiyasi;
- oilaviy qadriyatlar;
- vatanparvarlik;
- halollik va adolat;
- kattalarga hurmat;
- tabiatga ehtiyotkorona munosabat.

Qoraqalpoq xalqining «Yaxshi bola elning ko‘rki», «Odob inson ziynati» kabi maqollari axloqiy tarbiyaning xalq hayotida qanchalik muhim bo‘lganini ko‘rsatadi. Xalq pedagogikasi nafaqat nazariy tushunchalar, balki amaliy hayot orqali ham tarbiya berishni nazarda tutadi.

Oila qoraqalpoq xalq pedagogikasining asosiy bug`ini hisoblanadi. Bolaning dastlabki axloqiy qarashlari aynan oilada shakllanadi. Ota-ona, buvi-bobolarning nasihatlari, kundalik hayotdagi munosabatlari bolaga kuchli tarbiyaviy tasir ko‘rsatadi.

Shuningdek, xalq bayramlari, milliy marosimlar, hasharlar va turli jamoaviy tadbirlar ham yoshlarni hamjihatlik, mehnatsevarlik va o‘zaro hurmat ruhida tarbiyalaydi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Axloqiy tarbiya – insonda manaviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan tarbiya jarayonidir. Axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi jamiyat talablariga javob beradigan, manaviy etuk va masuliyatli shaxsni voyaga etkazishdan iborat.

Axloqiy tarbiya quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

1. Yoshlarda yaxshi va yomon tushunchalarini shakllantirish.
2. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat uyg‘otish.
3. Vatanga muhabbat va fidoyilik tuyg‘ularini rivojlantirish.
4. Halollik, poklik va masuliyat hissini tarbiyalash.
5. Mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish.

Qoraqalpoq xalq pedagogikasida axloqiy tarbiya insonning ichki dunyosi, odobi va jamoadagi munosabati bilan chambarchas bog‘langan. İnsonning tashqi ko‘rinishidan ko‘ra uning odobi va muomalasi yuqori baholangan.

Xalq og‘zaki ijodida axloqiy tarbiyaga katta etibor qaratilgan. Masalan, ertaklar va dostonlarda yaxshilik yomonlik ustidan g‘alaba qozonishi orqali bolalarda ijobiy xulq-atvor shakllantirilgan.

Qoraqalpoq xalq pedagogikasi asosida axloqiy tarbiyani shakllantirish shakllari. O`quvchi-yoshlarga axloqiy tarbiya berishda turli shakllardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Qoraqalpoq xalq pedagogikasida quyidagi shakllar keng qo‘llaniladi.

Oilaviy tarbiya

Oila axloqiy tarbiyaning birinchi va eng muhim maskani hisoblanadi. Qoraqalpoq oilalarida bolaga kichik yoshdan boshlab odob-axloq qoidalari o‘rgatilgan. Kattalarga salom berish, mehmonga hurmat ko‘rsatish, kichiklarga g‘amxo‘r bo‘lish kabi fazilatlar oilada singdirilgan.

Ota-onaning shaxsiy namunasi bola tarbiyasida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Agar ota-ona axloqli, mehnatsevar va halol bo‘lsa, bola ham shu muhit tasirida tarbiyalanadi.

Mahalla va jamoatchilik tarbiyasi

Qoraqalpoq xalqida mahalla katta tarbiyaviy kuchga ega bo‘lgan. Mahalladagi yig‘inlar, hasharlar, bayramlar yoshlarni jamoaviylik va o‘zaro yordam ruhida tarbiyalagan.

Kattalarning yoshlarga maslahat berishi, ularni yaxshi ishlarga undashi ham axloqiy tarbiyaning muhim shakli hisoblanadi.

Xalq og‘zaki ijodi orqali tarbiya

Ertaklar, dostonlar, maqollar va topishmoqlar yoshlarni axloqiy jihatdan tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Masalan, xalq dostonlarida jasurlik, vatanparvarlik va sadoqat g‘oyalari targ‘ib qilingan.

Maqol va matallar orqali qisqa va tasirchan tarzda tarbiyaviy g‘oyalar etkazilgan:

- «Yaxshilik qilsang – o‘zingga»;

- «Odobli bola – elga manzur»;
- «Mehnat qilgan – to‘q bo‘lar».

Milliy urf-odat va ananalar

To‘y-marosimlar, milliy bayramlar, Navro‘z tadbirlari yoshlarga milliy qadriyatlarni o‘rgatishda muhim o‘rin tutadi. Bu tadbirlar orqali hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik tuyg‘ulari shakllanadi.

Tahlil va natijalar.

Maktablarda sinf soatlari, manaviyat darslari, kitobxonlik kechalari va uchrashuvlar orqali axloqiy tarbiya amalga oshiriladi. Wqituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki manaviy tarbiyachi hamdir.

Axloqiy tarbiyani shakllantirish usullari

Qoraqalpoq xalq pedagogikasida tarbiyaning samarali usullari shakllangan bo‘lib, ular bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Nasihat va tushuntirish usuli

Kattalarning nasihati xalq pedagogikasida muhim tarbiya vositasi hisoblangan. Buvi va bobolar yoshlarga hayotiy tajribalarini so‘zlab berib, ularni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirgan.

Shaxsiy namuna usuli

İnson tarbiyasida amaliy namuna katta ahamiyatga ega. Bolalar kattalarning xatti-harakatlarini kuzatib, ularga taqlid qiladi. Shu sababli xalq pedagogikasida «Avval o‘zing tarbiyali bo‘l» degan qarash ustuvor bo‘lgan.

Rag‘batlantirish usuli

Yoshlarni yaxshi ishlari uchun maqtash, rag‘batlantirish ularda ijobiy motivatsiyani kuchaytiradi. Qoraqalpoq xalqida yaxshi xulqli bolalar doimo etirof etilgan.

Tanbeh berish usuli

Noto‘g‘ri xatti-harakatlarni o‘z vaqtida tushuntirish va tanbeh berish ham tarbiyaning muhim usulidir. Biroq xalq pedagogikasida qattiq jazodan ko‘ra muloyim tushuntirishga ko‘proq etibor qaratilgan.

Mehnat orqali tarbiya

Mehnat insonni tarbiyalaydigan muhim omil hisoblanadi. Bolalarni kichik yoshdan mehnatga jalb qilish ularda masuliyat, sabr va intizomni shakllantiradi.

Suhbat va munozara usuli

Yoshlar bilan ochiq muloqot qilish, turli hayotiy vaziyatlarni muhokama qilish ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Zamonaviy talim jarayonida xalq pedagogikasidan foydalanish. Bugungi kunda xalq pedagogikasi g‘oyalarini zamonaviy talim jarayoniga integratsiya qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki milliy qadriyatlarga tayangan tarbiya yoshlarda manaviy barqarorlikni taminlaydi.

Quyidagi yo‘nalishlarda xalq pedagogikasidan samarali foydalanish mumkin:

- dars jarayonida xalq maqollari va naqllaridan foydalanish;
- milliy qahramonlar haqida tarbiyaviy suhbatlar tashkil etish;
- kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish;
- milliy o‘yinlar va xalq ananalarini targ‘ib qilish;
- teatrlashtirilgan sahna ko‘rinishlarini tashkil etish.

Zamonaviy axborot texnologiyalari orqali ham xalq pedagogikasi g‘oyalarini targ‘ib qilish mumkin. Masalan, milliy tarbiyaga oid videoroliklar, elektron kitoblar va onlayn tadbirlar yoshlar uchun qiziqarli va samarali hisoblanadi.

O`qituvchilar dars jarayonida xalq pedagogikasi elementlaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning milliy o‘zligini anglash hissini kuchaytirishlari mumkin.

Yoshlar manaviyatini yuksaltirishda milliy qadriyatlarning o‘rni. Milliy qadriyatlar yosh avlodning manaviy kamolotida muhim o‘rin tutadi. Qoraqalpoq xalqining mehmondo‘stlik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehnatsevarlik kabi qadriyatlari yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Manaviy tarbiyada kitobxonlikning ahamiyati ham katta. Ajdodlar merosini o‘rganish, milliy adabiyot namunalarini mutolaa qilish yoshlarning manaviy dunyoqarashini boyitadi.

Shuningdek, yoshlarni milliy madaniyat va sanatga jalb qilish ham ularning axloqiy tarbiyasiga ijobiy tasir ko‘rsatadi. Milliy qo‘shiqlar, raqslar va xalq amaliy sanati insonda go‘zallikka muhabbat uyg‘otadi.

Globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va yoshlarga etkazish juda muhimdir. Bu orqali yoshlarda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘usi shakllanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, qoraqalpoq xalq pedagogikasi o‘quvchi-yoshlarga axloqiy talim-tarbiya berishda muhim manba hisoblanadi. Unda insonparvarlik, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va milliy qadriyatlarga hurmat kabi yuksak g‘oyalar mujassamlashgan.

Xalq pedagogikasi asosida yoshlarni tarbiyalash orqali ularda mustahkam manaviy immunitet shakllanadi. Bu esa jamiyat taraqqiyoti va barqarorligini taminlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy talim tizimida xalq pedagogikasi imkoniyatlaridan keng foydalanish, milliy ananalarni talim jarayoniga tatbiq etish va yoshlarda milliy o‘zlikni anglash hissini kuchaytirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Shu sababli, o‘qituvchilar, ota-onalar va jamoatchilik hamkorlikda harakat qilib, xalq pedagogikasiga tayangan holda yosh avlodni manaviy etuk va axloqan barkamol insonlar qilib tarbiyalashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov İ.A. Yuksak manaviyat – engilmas kuch. – Toshkent: Manaviyat, 2008.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent, 1992.
3. Qoraqalpoq xalq maqollari. – Nukus: Bilim, 2015.
4. Xalq pedagogikasi va oila tarbiyasi masalalari. – Toshkent, 2018.
5. O`zbekiston Respublikasining «Talim to‘g‘risida»gi Qonuni. T-2020
6. E.T Aytmuratovna, MG Kamalatdinovna, OS Muratovich. The use of folk works in the upbringing pupils to moral and intelligence. Academy 3 (6 (57)), 83-87
7. Matmuratova G.K, Esemuratova T.A. Условия воспитания детей в семье на основе национальных духовных ценностей. Современная психология и педагогика проблемы и решения 1 (ISSN:2587-9170), 45-49